

Redaktionelt forord

Temanummer: Den Bæredygtige Stat

Den Bæredygtige Stat er titlen på en bog, som Rasmus Willig og undertegnede, Anders Blok, udgav i efteråret 2020 på Hans Reitzels Forlag. Titlen henviser til en international debat i den samfundsfaglige miljøforskning om rammevilkår og muligheder for dét, litteraturen kalder miljøstaten, den grønne stat eller netop den bæredygtige stat. Her er tale om såvel et normativt ideal som et empirisk forskningsbegreb. Overordnet søger begrebet at udmåle distancen mellem staters faktiske natur-, miljø- og klimatiltag og så den voldsomme udfordring, som særligt klima- og biodiversitetskriserne udgør for det 21. århundrede. Med afsæt i vores forskning fremsætter Willig og undertegnede i bogen en sociologisk analyse af denne distance i en nutidig, dansk kontekst. Hermed søger vi samtidig at vække til faglig og offentlig debat om de sociale mulighedsbetingelser for en mere ambitiøs og mere rettidig grøn omstilling.

På denne baggrund var vi straks indforståede, da Lasse Folke Henriksen fra *Samfundsøkonomen* (Djof Forlag) henvendte sig og foreslog et temanummer om den bæredygtige stat. Her ville dels være en mulighed for at brede det faglige perspektiv ud, idet eksperter fra de øvrige samfundsvidenskaber kunne uddybe, nuancere eller udfordre aspekter af vores sociologiske analyse. Og dels var der mulighed for at forfølge det offentlighedsrettede sigte ved at lade repræsentanter for centrale interessenter i politik, erhvervsliv, administration, fagforeninger og grønne organisationer respondere på udfordringen i et kortere, mere debatskabende format. Alt sammen med afsæt i vores bog og begreb, men i øvrigt med frihed til at forfølge egne vinkler. Interessen for og opslutningen til at bidrage har vist sig stor i begge lejre, og vi er stolte over hermed at kunne præsentere resultatet af den kollektive indsats.

I vores bog argumenterer Willig og undertegnede grundlæggende for det synspunkt, at hverken velfærds- eller konkurrencestaten har vist sig i stand til at svare adækvat på klima- og biodiversitetskriserne. I stedet for en ambitiøs grøn omstilling har samfundsudviklingen båret præg af det, vi med et miljøsociologisk begreb kalder for en svag økologisk modernisering. Det betyder, at organisationer i stat og marked har lært at tale grønt og bæredygtigt om sig selv; men altid som underordnet andre, angiveligt vigtigere strategiske hensyn og interesser: velfærd, lighed, konkurrenceevne, øget økonomisk vækst.

Disse hensyn er videreført som bindinger også i den danske klimalov fra 2020. Og de forklarer med stor sandsynlighed, hvorfor Klimarådet to år i træk har fundet, at regeringen ikke har anskueliggjort vejen til de 70% CO₂e-reduktion

i 2030, relativt til 1990. Læg hertil, at selv dette mål kan problematiseres i lyset af det tilbageværende, globale kulstofbudget. Målet medtager således ikke de udledninger, der følger af danskernes materielle forbrug; og det tager ikke højde for det historiske ansvar for høje udledningsniveauer, som et rigt land som Danmark kan siges at have. I dette lys kan Danmark, modsat udbredte forestillinger og diskurser, dårligt karakteriseres som et grønt foregangsland.

Denne situation er hverken selvfølgelig eller uafvendelig. Holdningsundersøgelser har længe indikeret, at et stort flertal af danske borgere støtter en mere ambitiøs grøn omstillingspolitik. Samtidig har vi siden 2018 været vidne til en ny bølge af klimaaktivistisk mobilisering, denne gang båret af ungdommens bekymring for fremtiden. Vi argumenterer for, at situationen må forstås med afsæt i de dominerende forestillinger om omstillingen, som trives i den danske magtelite af regeringsbærende partier, erhvervsorganisationer og centrale fagforeninger. Disse forestillinger placerer kort fortalt en række teknologiske fix og forbrugernes adfærdændringer som de bærende elementer i omstillingen. Samtidig udelukkes spørgsmål om større forandringer i samfundets institutioner, reguleringer, normer eller værdier. Vi taler her i vores bog om magtelitens ønske om en omstilling uden omstilling.

Fra dette analytiske afsæt fremsætter Willig og undertegnede hernæst en række forslag og visioner for en mere ambitiøs grøn omstilling, der ville kunne bringe samfund og stat på bæredygtig kurs. Konkret identificerer vi fire tværgående faktorer i samspillet mellem stat, marked og civilsamfund, som i vores optik indeholder kimen til en ny samfundskontrakt for bæredygtighed.

For det første må samfundets uddannelsesinstitutioner såvel som det civile samfunds uformelle læring og socialisering orienteres i retning af nye idealer og praksisser for økologisk medborgerskab. Ove Kaj Pedersens analyse af konkurrencestaten bør her roses for sin betoning af uddannelsesinstitutionernes centrale rolle i fastholdelsen og videreføringen af samfundets centrale værdier. Her er der nu brug for, at bæredygtighed indskrives som overordnet formål og praktisk element i al uddannelse.

For det andet kalder situationen på styrkede alliancer blandt det organiserede civilsamfunds forskellige sektorer, på tværs af dét, sociologen Eve Chiapello kalder den sociale, den konservative, den kunstneriske og den økologiske kritik af markedets dominans over samfundet. Mere specifikt peger vi her på mulighederne for, at grønne organisationer og grene af fagbevægelsen kan finde sammen i styrkede omstillingsalliancer, på måder der ville kunne rykke ved eksisterende magtbalancer.

For det tredje diskuterer vi en række reformer og nyskabelser i statens egne institutioner, som har potentiale til i højere grad at forene retsstatens principper, demokratiske beslutningsprocesser og globale økologiske hensyn. Foruden en grøn grundlovsreform slår vi her et slag for nye deliberative institutioner, hvorigennem almindelige borgere via lodtrækning kan opnå en stærkere

stemme i politikudvikling lokalt og nationalt. Det kendes i kimform allerede i form af bl.a. det nationale klimaborgering.

Endelig, for det fjerde, trækker vi bl.a. på økonomenerne Kate Raworth og Mariana Mazzucato i en skitse til det, vi kalder for en demokratisk og regenerativ økonomi, der respekterer planetens økologiske råderum. I lighed med Raworths doughnut-økonomiske principper argumenterer vi her for, at økonomisk-politisk styring bør sigte mod bæredygtig velstand og ligevægt snarere end eksponentiel økonomisk vækst. Desuden hævder vi, at den danske andelstradition rummer muligheder i denne retning.

Selv om ikke alle disse ideer og forslag diskuteres lige indgående i dette nummers bidrag, så indgår og diskuteres elementer heraf i de fleste af bidragene, idet de justeres eller suppleres fra forskellige faglige og interesse-mæssige vinkler. Det er her vores forhåbning, at temanummeret kan fungere som idekatalog for såvel fremtidig samfundsforskning som offentlig debat og politisk-administrative eksperimenter. Den fælles opgave med at opbygge en bæredygtig stat kan her hente betydelig næring.

Særnummeret består af fem originale artikelbidrag, som med faglige (og tværfaglige) perspektiver hentet fra sociologi, økonomi, politologi, politisk økonomi og jura tager bestik af udviklingen mod en bæredygtig stat. I den første artikel "From Competition State to Green Entrepreneurial State: New Challenges for Denmark" peger Asker Voldsgaard, Mariana Mazzucato og Rowan Conway på, at 2020-klimalovens bindende krav om et klimaneutralt Danmark i 2050 udgør en betydelig reformbevægelse hen imod, hvad de kalder en *Grøn Entreprenørstat*. Den danske stat, som ifølge forfatterne stadig er præget af "konkurrencestatslogik", står dog overfor betydelige udfordringer, som knytter sig til den *retning*, reformbevægelsen udstikker, de *organisationer*, der skal sikre, at der bliver leveret på det overordnede mål, samt den måde staten *vurderer* og *honorerer* reformfremskridt. Artiklen gennemgår hver af disse aspekter empirisk og peger på mulige løsningsforslag.

I den anden artikel spørger Peter Birch Sørensen, hvordan vi får integreret miljø- og klimamæssige hensyn i den statslige planlægning af den økonomiske udvikling. Artiklen tager udgangspunkt i traditionen fra Finansministeriet med at styre den økonomiske politik efter mellemfristede planer, der historisk har haft fokus på at sikre holdbarheden af de offentlige finanser, men uden reelt at integrere spørgsmålet om miljømæssig holdbarhed i planerne. På denne baggrund beskrives et forskningsbaseret arbejde med at udarbejde et grønt BNP, som indarbejder miljø- og klimamæssig holdbarhed i de samfundsøkonomiske fremskrivninger, der informerer beslutningsprocessen omkring den økonomiske politik i Danmark (et arbejde Sørensen selv har været en drivende kraft i). Der er endnu ikke offentliggjort empiriske resultater fra projektet. Men perspektivet er, at man med analyseværktøjet løbende kan beregne udviklingen i Danmarks grønne BNP – herunder udvikling i og afkastet på

naturkapital – hvilket skal medvirke til at sikre en reel samtænkning af miljøpolitik i den samfundsøkonomiske planlægning.

Hvor Sørensen i sin artikel tager hensyn til holdbarheden af et lands naturkapital under en given økonomisk politisk udvikling, introducerer Katherine Richardson i den tredje artikel ”Den bæredygtige stat og jordens økosystem” vigtigheden af en bredere integration af jorden som et komplekst økosystem i den samfundsmæssige planlægning. Det fordrer, at påvirkningen af økosystemet som helhed grundlæggende skal begrænses, så der ikke opstår uacceptable risici, der ødelægger samfundenes mulighed for udvikling. Artiklen gennemgår ni kritiske komponenter af jordens økosystem, der er under kraftig samfundsmæssig påvirkning, og som, hvis denne påvirkning ikke reduceres betydeligt, risikerer at påvirke jordens tilstand grundlæggende. Forskning peger på, at fire af disse ”planetære grænser” allerede er overskredet. En bæredygtig stat bør ifølge Richardson forholde sig til et samfunds overordnede træk på jordens resurser. Det er derfor ikke tilstrækkeligt at forholde sig til holdbarheden af lands naturkapital isoleret set. Klimarådet (som Richardson er medlem af) har fx forsøgt at problematisere Danmarks tiltagende forbrug af biomasse inden for energisektoren, idet vores forbrug for længst har overstegt den bæredygtige mængde per beboer i jordens økosystem, man kan tillade sig at forbruge som land. Kun ved at respektere de planetære grænser og sikre en rimelig fordeling af jordens resurser blandt jordens samlede befolkning kan staten siges at være bæredygtig.

I den fjerde artikel ”Mod en økologisk stat” giver Jesper Holm et historisk rids over statens virkemåde og styringsform inden for miljøregulering og -politik med fokus på udviklingen fra 1970’erne og frem. Han skitserer en overordnet glidning fra en retstatslig tilgang til miljøregulering før 1970’erne baseret på forbud og retvidenskabelig ekspertise, til en gradvis opbygning af *miljøstaten* bl.a. præget af opkomsten af et tværfagligt miljøforvaltningsfelt, der fik til opgave at føre miljøteknisk tilsyn, udrulle miljøledelse i organisationer, vurdere miljøkonsekvenser på tværs af sektorer og senere udvikle bæredygtighedsplaner centralt såvel som decentralt. Siden 2012, efter ca. 10 års nedprioritering af miljøstatens organisatoriske og faglige infrastruktur med Fogh-regeringen, har miljø- og klimapolitikken kun fået en mere central betydning for den danske stats overordnede virkemåde, også og især under indflydelse af EU som en mellemstatslige ”policy generator”. I artiklen diskuterer Holm kritikker af miljøstatens begrænsninger og reflekterer afslutningsvis over aktuelle forsøg på at gentænke staten på den anden side af vækstsamfundet.

I ”Naturens rettigheder og samfundsomstilling” kaster Katarina Hovden i den femte og sidste artikel et juridisk blik på naturens retlige status historisk og aktuelt. I artiklen argumenterer Hovden for, at opkomsten af naturen som en retlig interessant har været længe undervejs, men at der i nyere tid er sået de spæde frø til en mere grundlæggende anerkendelse af naturen som rettighedsbærende subjekt. Selvom denne idé for mange stadig kan forekomme radikal,

kan den ifølge forfatteren vise sig at blive et vigtigt virkemiddel i samfundets grønne omstilling og indretningen af en egentlig bæredygtig stat.

Efter de fem artikelbidrag præsenterer vi en debatsektion, hvor vi har inviteret otte repræsentanter fra en række organisationer og partier, der spiller (eller kan komme til at spille) en fremtrædende rolle i den grønne omstilling, til at reflektere over udviklingen mod en bæredygtig stat. Vi håber, at artiklerne og debatindlæggene vil anspore til en fælles samtale om, hvad den bæredygtige stat er og bør være, og hvordan vi som samfund bedst sikrer os, at vi når derhen i tide.

God læselyst!

Anders Blok og Lasse Folke Henriksen
Redaktører af temanummeret